

ÅRSKRÖNIKA

2002

HÖLÖ MÖRKÖ
HEMBYGDSFÖRENING

Stadigt sällskap på Fifång

Hölo Mörkö Hembygdsförening, Kyrkskolan, 153 92 HÖLÖ.
Tel. 08-551 571 60 (telesvar) Pg. 82 65 18-3

Rättelse till Årskrönikan 2002

sid. 17, damfotbollslaget är inte från Mörkö, utan från Oaxen.
sid. 27, herrfotbollslaget är inte från Mörkö, utan från Oaxen.
sid. 28, Rubriken "PABANG" är fel. Rätt rubrik skall vara: Mörköprästen Gunnar Paban lärde mig denna lilla vers när jag var barn.

Innehåll

- 1 Ordföranden har ordet
- 2 Carl Eric Jonsson till minne
- 3 Sjöfolk till flottan på 1620-talet
- 5 Bussar på villovägar
- 6 Mörköbron 1972
- 7 Kyrkskolan Hölö, klass 5 & 6 1942
- 8 Äventyret med takspånhyveln – tändkulemotorn
- 9 Täckdikning med rör
- 10 Lilla Åby By
- 11 Ekens Hemlighet, roman av Cristhild Ritter
- 17 Mörkö damfotbollslag
- 18 Årets bilduppslag
- 20 Flygfoto över Nytorp från 1962
- 21 Nytorp, ett skärgårdshemman på Mörkö
- 22 Nytorp, dokumentation av f.d. ladugård
- 23 Några människoöden i Hölö enl. prosten Scharff
- 25 Kyrkliga sällskapets möte 1932
- 26 Utdrag ur Hölö sockenstämmoprotokoll 1769
- 27 Mörkö herrfotbollslag
- 28 Ur Mörkö kommunalkassas räkenskaper
- 28 Ur ST för snart 100 år sedan
- 28 Pabang
- 28 Ur Calles kartong, om fattiga skolbarn
- 29 Ur Calles kartong, om Oscar I
- 30 Verksamhetsberättelse
- 36 Läs våra nya skrifter
- 37 Boktorget

Bilagor som medföljer årskrönikan:

Vårprogram 2003 samt inbjudan till årsmöte
Pg-inbetalningskort för årsavgift 2003

Ett stort tack, till alla som bidragit med text och bildmaterial till denna upplaga av årets krönika.
REDAKTIONEN.

UPPROPI

Redskapsgruppen efterlyser verktyg och andra redskap samt gamla dokument, skrifter och bilder med anknytning till Hölö och Mörkö, som vi antingen kan få eller kopiera.

Vi kan tyvärr inte ta emot verktyg och jordbruksredskap som vi redan har i ett eller flera exemplar, eller skrymmande föremål på grund av platsbrist.

Kontaktpersoner i redskapsgruppen:

Torsten Eriksson, tel.08-551 58044

Hugo Kimsjö, tel.0158-60028

Ivar Krafl, tel.08-551 57664

Ordföranden har ordet

Detta året har varit ett händelserikt år. Vår innehåll många aktiviteter, som redovisas i verksamhetsberättelsen. Förutom dessa har torpcirkeln gjort några utflykter på orten och styrelsen har varit på besök hos grannföreningar för att här få idéer, som kan locka till nya aktiviteter i föreningen.

Samarbete med t.ex. Järna och Salems hembygdsföreningar har påbörjats. Carl Eric Jonssons bortgång i april månad, fick styrelsen att begrunda framtiden och hur vi ska gå vidare. Vi är många i styrelsen, så det verkar inte vara så stora problem att hitta nya infallsvinklar för att få föreningen att utvecklas.

Vi är sedan flera år medlem i Vagnhistoriska föreningen, Föreningsarkiven och Södertälje Kulturförening. För ett par år sedan är vi aktiva i Kustlaget, som arbetar för att tillvarataga Sörmlandskustens tillgänglighet från Brandalsund till Nävekvamn.

17 stycken kustnära föreningar i respektive kommuner arbetar aktivt i projektet. Det är viktigt att både bevara och att kunna visa upp vår fina skärgård utan att enbart exploatera den.

Under flera år har renovering skett av Kyrkskolans lokaler. Det senaste tillskottet är övervåningen i Kyrkskolan, som genom läckage och gamla utbrända elledningar var tvunget att åtgärdas.

Engagerade medlemmar städar och fejrar i lokalerna, som vi hoppas ska vara iordningställda till årsmötet.

Trevlig läsning

Torsten Eriksson

TORSTEN ERIKSSON

Ordförande

Text och bildbearbetning:

Lj Lennarth Johansson, Gullivsstigen 2, 153 31 Järna.

Carl Eric Jonsson till minne

Under senare delen av april 2002 åkte Carl Eric in på Södertälje sjukhus för akut vård på intensivvårdsavdelningen. Det hade han gjort ett par gånger åren innan och återkommit till det dagliga livet. Men så icke denna gång. Därmed avslutades ett intensivt och framgångsrikt arbete i kulturmiljövårdens tjänst. Hembygdsföreningen miste sin frontalfigur.

Carl Eric var en sann demokrat och "Calle" med de flesta. Han hade släktanknytning till Hölö men var uppvuxen i Stockholms förorter. Under sin manngärning, i detta fall yrkesverksamma liv, arbetade han som försäljare. Under de åren vann han en erfarenhet och mognad, egenskaper som kom till stor användning i kontakterna med myndigheter av skilda slag. Myndigheter kan vara provocerande men "Calle" lät detta aldrig påverka sin positiva grundsyn. En förstående inställning med realistisk bedömning, kryddat med en stor portion vänlighet och spetsat med humor fick många byråkrater välvilligt inställda och förhandlingsvilliga. För att inte tala om alla oss andra.

Carl Eric var inte religiös i dogmatisk anda men fick nästan alltid god kontakt med kyrkan och dess personal. Hans tidigare rätt radikala politiska inställning dolde han skickligt men den kunde skymta fram i postum solidaritet med de fattiga och betryckta i gårdagens samhälle. Efter sin pensionering flyttade han till Hölö och blev snabbt en kraft att räkna med i hembygdsföreningen. På kort tid avancerade han till ordförande och engagerade sig med stor entusiasm. Hans arbetskapacitet var förvånansvärt stor med tanke på hans fysiska begränsningar som slutligen tog ut sin rätt. Men gott humör och en form av stillsam obetvinglighet var hans livsstil. Han samlade omkring sig en arbetande grupp som utförde imponerande bedrifter. De dagliga mötena på den fint renoverade Kyrkskolan var högtidsstunder för oss som kom på besök. Kaffe och animerat samtal var ingredienser som mynnade ut i nya projekt. Vi blev alla entusiasmerade och ställde upp.

Hölö Mörkö Hembygdsförening har mist en ovanligt eminent kraft och drivande ordförande.

Vi saknar honom djupt och uppriktigt.

GÖRAN GELOTTE OCH JAN RAMSTEDT

Carl Eric Jonsson

Sjöfolk till flottan på 1620-talet

HUR DE REKRYTERADES, KLÄDDE SIG, BODDE – OCH VAD DE ÅT
"Vid den här tiden byggdes både regalskeppet Wasa och skansarna vid Mörköbron"

Föredrag av Birgitta Stapf
från Wasamuseet och Påläng

Anteckningar förda av Katarina Lindström, under programpunkten
MITTIVECKAN i Kyrkskolan Hölö, onsdagen den 21 februari 2001

Inte så mycket i den här trakten påminner om den tid som regalskeppet Wasa står för. Jag koncentrerar mig därför på skansarna från 1620-talet, som hänger ihop med de krig som Wasa var ämnad för. Bakgrunden är tronföljarstriden i Sverige mellan Sigismund, som var kung i Polen med anspråk på den svenska kronan, samt hans kusin Gustav II Adolf. De katolska makthavarna i Europa stödde Sigismund.

Anmärkningsvärt är, hur snabbt Sverige anpassat sig till förändringar. Som exempel kan nämnas att det var 1517 som Martin Luther spikade upp sina teser, och redan 1527 driver Gustav Vasa igenom reformationen i Sverige.

Övriga stora händelser vid denna tid var brottet med Rom och danskens drivande ur riket.

Vad man nu var orolig för var polsk invasion från havet. Sigismund hade inte en flotta som räckte till för strid, men förenad med kejserliga styrkor skulle faran från Sigismund vara överhängande. Och skansarna byggdes vid Pålundet.

Vad Birgitta Stapf i kväll ville förmedla, var den lilla historien i den stora – det dagliga livet i förhållande till den nationella, poli-

tiska historien. Ryttartorpen och båtsmanstorpen i Hölö och på Mörkö från sent 1600-tal är uttryck för *indelningsverket*, som redan Gustav Vasa försökte sig på. Hembygdsföreningens arbete med att dokumentera dessa är imponerande.

Birgitta Stapf

Foto: Helena von Schwerin

Indelningsverket som slutligen infördes 1680 påbjöd att flera gårdar tillsammans inrättade en bostad till knekt, ryttare eller båtsman, som när kriget tog paus för vintern behövde en liten torva att leva av. Det var mot slutet av 1600-talet problem att få agrarbefolkningen att räcka till för alla

händelser på kontinenten. Båtsmanstorpen är ett resultat av detta påbud.

Man kan från *Emil i Lönneberga* eller av *Raskens* på ett utmärkt sätt lära sig mer om dessa förhållanden.

Båtsmän – det är de meniga soldaterna i flottan. Det utskrivningsförfarande som nu gäller för tiden för skeppet Wasas tillblivelse är, att kungens kommisarier kommer ut till alla socknar, där prästen upprättat listor över befolkningen. Budkavlen går att kommisarien har kommit. Han ska ur tio gårdar skriva ut en man. Frälsebönder vid Tullgarn eller Hörningsholm lyckades på grund av sina herrars inflytande hålla sig fria från detta under lång tid. Besluten fattas i riksdagen, där bönderna kan förhandla om antalet utskrivna, och överhetens uppgift är att övertyga om de utskrivnas betydelse för fosterlandet.

Overheadbild: En utskrivningsslängd – den första av tre sidor. Skatte- och frälsebönder från Alsike socken i Uppland.

Det gällde att samla resurser och en stor viktig resurs var utbildning. Skrivare och protokollförare behövdes, för tingsdomstols- och utskrivningsslängder. ➤

➤ Utskrivningslängder gjordes på vårvintern, kriget förs vår – sommar – höst, därefter går kriget i vinteride.

Striderna gällde Livland, runt Riga och i norra Polen. Från Danzig norrut, från Riga söderut. Målet var svensk makt över östersjöhandeln. Visionen var Östersjön som ett svenskt innanhav, likt romarriket runt Medelhavet. Maktkampen gällde tronföljdsfrågan, men också handeln från Ryssland med för sjöfarten viktiga varor – timmer och hampa. Tullinkomsterna var viktiga.

Från och med Gustav II Adolfs tid börjar registrering av gårdarna med hjälp av prästerna. Gårdarna med allt folk och med all boskap. Även av kvarntullar. Det var mycket byråkratiskt jämfört med andra länder. Utskrivnings- och mönstringsrullor. En ny sorts längder uppstår också enligt lutherska kyrkans idé – kungen ska vara kyrkans överhuvud och folket ska vara arbetsamma kyrkliga undersåtar. Alla ska kunna läsa. Det uppstår ett folkbildningsgrepp, framstående jämfört med övriga Europa, och husförhörslängder upprättas, gård för gård. Biskop Johannes Rudbeckius i Västerås är en viktig organisatör.

Fader vår, trosbekännelsen och Tio Guds Bud ska kunnas, och förhören gäller både läsförmågan och förståelsen. Ett krav för att få gifta sig. Beträffande förståelsen av det lästa var de unga flickorna överlägsna andra. Detta får räknas som en riktig luthersk fundamentalism. Pietismen och frikyrkorna kommer senare på 17- och 1800-talen att utgöra ett hot, och fundamentalismen kommer också att

leda till utvandring.

Vi bär med oss arvet från Gustav Adolf. Hans tid visar stora likheter med dagens samhälle.

Utskrivningen sker i tingshus, eller i sockenstuga eller i hemmen. Man ska välja en ung och stark och frisk man – en på tio – och jordbruket måste fungera likafullt. I de gårdar där bönderna är utskrivna, faller det alltså mycket på kvinnornas lott att på våren lyfta ut de vintermagra korna på vårbeta. Vi har från en samtida holländsk reseskildring ett vittnesbörd på detta – resenären hade aldrig sett kvinnor arbeta så hårt som i Sverige.

Så småningom blev det tillåtet att leja någon att gå ut i kriget, men för det krävdes pengar. I Finland började man på gårdarna att bränna tjära till försäljning för att få inkomster till att leja någon. Rymmare blev vanliga. Rakning infördes av hår och skägg, och det blev dödsstraff på rymning och också på att hysa rymmare. I Ryssland hände att man valde livegenskapen på storbruken framför att bli utskrivna. Självstympling förekom. I krigsarkiven har man sett, att i södra Finland där de lutherska prästerna ofta hade bondebakgrund och eget jordbruk – han var alltså en medbonde – att ”4 å 5 söner döptes till Bertil”. Till mönstringen i Borgå skickades en yngre broder iväg, när denne befanns vara allt för liten och svag skickades han därför hem igen. Kyrkans betydelse i alla dessa sammanhang kan förstås av att efter predikan följde alla kungörelser, från landshövding och genom honom från kungen, vilka kunde ta en halv timme. Och plikt var det att gå i kyrkan.

Till våra båtsmanstorp blev så båtsmännen hemförlovade när flottan återvände till Stockholm. En liten trupp blev kvar som vakt. En märklig syn måste Stockholm ha varit, som vid denna tid var en mycket liten stad, men härbärgerade trettio stora skepp. Master och tåg, allt nedmonterades och sågs över. Det var dock få sjöslag, ett 1627 och ett 1644. Omkring 1/3 av manskapet dog under denna tid, men inte i krig utan av sjukdomar av olika slag.

Overheadbild: Proviantberäkning för knektarna ombord. Bröd, skeppsöl, ox- och färfkött, troligen i saltlake, strömming, torrfisk, salt, ärtor, beräknat per månad och per sju månader. Mat ur detta proviantförråd fick inte ätas förrän skeppet var utanför skärgården. Alla behövde matsäck med sig hemifrån och av fynden ombord på Wasa har man kunnat sluta sig till att man även fiskat.

Overheadbild: Genomskärnings-skiss av skeppet Wasa (tecknat av Sven Nordkvist).

Overheadbild: Kabysen med tegelgolv och tegelväggar, med en yta av ca 3x3 meter.

Båtsmännen åt i grupper om sju där de bodde. En stor gryta hängde över tegelgolvet, diameter 77 cm, rymmande ca 180 liter. Grytan eldades med björkved.

Skelettdelar efter en stor hankatt har hittats, men man kan inte se några spår efter råttor.

Overheadbild: ”Grytan”. Man har försökt rekonstruera själva kokningsförfarandet och funnit, att vatten i grytan snabbt kokat upp, utan att grytans överdel hunnit bli het. Så kallad experimentell arkeologi. ➤

➤ Overheadbild: "Tyglapparna". Birgitta Stapf har sysslat med dessa tyglappar i tre års tid. Det gäller 3000 textil-fragment av vadmal, det vill säga valkat ylle, vävt ylle som filtas ihop till att bli vind- och vattentätt.

Overheadbild: Ritning av tyglapper – bakbyxdelar.

Overheadbild: Ritning av tyglappar – framstycke.

Overheadbild: Rekonstruktion av mansbyxor.

Overheadbild: Skor.

Overheadbild: Hatt med silkesband i snör-makeriteknik.

Rekonstruktion av vadmalsbyxor, jacka och mössa visades och skickades runt bland åhörarna. Även träskedar och en laggad trästänka kunde beses, alla ombord hade sin egen sked.

En båtsman, fastklämd mellan ankarkabel och kanon, hade fortfarande sina skor på sig och innanför skon fanns spår av stickade strumpor.

Frågor: *Tvångsrekrytering?*

Lösdrivare blev tvångsintagna – alla skulle försörja sig. Svenska flottan var dock känd för att bestå av "bondpojkar doppade i vatten". Kriget handlade mycket om blockader – att hindra Sigismunds skepp att segla ut.

Orsaken till Wasas förlisning?

Tyngdpunkten ligger 1 decimeter för högt. Skeppsbyggmästaren dog året innan förlisningen och han hade haft invändningar mot kungens befallning om ändrade byggplaner. Vid förhöret efter Wasas förlisning dömdes ingen skyldig till olyckan.

KATARINA LINDSTRÖM

Sjöman i "båtsmanskläder", mössa, kråghandskar, strumpor och skor. Klädelsen sammansatt av delar från sex olika Wasafynd.

Bussar på villovägar.

En stor förändring har under året skett här på Mörkö. Buss 784 fick en ny ändhållplats. En av SL:s stora ledbussar blev först på plan. Föraren hade väl fått rådet att fortsätta rakt fram. Och det gjorde han. Han körde till vänster vid Hörningsholms ladugård och fortsatte naturligtvis rakt fram. Efter många krockar på den smala vägen kom han inte längre. Han stod vid Ulvsundets färjeläge. Allt hade gått bra. Det var bara ett par små problem. Det var fel färjeläge och hur vända med den långa bussen. Nåväl! Efter mycket trixande och med hjälp av en närboende lyckades en svettig chaufför återvända med sin buss.

Vid ett senare tillfälle skulle en annan chaufför med lika stor ledbuss försöka hitta den nya busshållplatsen. Han körde glad i hågen ner mot Skansundet och stannade vid kiosken. Nu var han framme och dessutom vid rätt ställe, men var fanns vändplatsen? Att backa var inte att tänka på med den långa bussen. Men se! På andra sidan sundet såg han en utmärkt plats att vända på. Sagt och gjort, när färjan kom tog han bussen över till andra sidan och vändningen gick galant. Om färjan gjorde en extratur tillbaka eller 784:an fick invänta ordinarie avgångstid förmåler icke historien.

För bl.a. boken "Buss på villovägar" fick författaren John Steinbeck nobelpriset, men vad de bägge chaufförerna belönades med för att de överhuvudtaget lyckades återvända vet vi inte.

Berättat för

GUSTAF FRIBERG

Mörköbron 1972

intervju med Kjell Bergman och Torsten Eriksson 2003
av Gunilla Follin

Efter att ha varit i bruk i **60 år**, var den gamla träbron med järnkonstruktion i akut behov av att bytas ut. Kalkbruket på Oaxen körde numera transporterna mestadels med lastbil. Skanska hade kravet att det skulle gå fortare med leveranserna och båttrafiken hade inte sådan kapacitet. Den befintliga bron var dimensionerad till ca 10 ton och de nya stora transportbilarna tog upp till 30 ton. Det var många lass som gick på nätterna i mörkret med stor last, för att undvika "myndigheten". Detta kunde man ju inte hålla på med i längden.

Innan man startade brobygget, som inte kom igång omedelbart, utnyttjades tiden och arbetskraften till en annan tillverkning. **Nynäshamn** hade beställt en bensinmackspråm, och den gjordes klar här i Kasholmsundet. Nedanför Brostugan på Hölö-sidan grävdes en fördjupning i strandkanten. Här gjordes en form, som sedan fylldes med betong. När det var klart skottade man bort fördämningen mot sjösidan, varpå skrovet lyftes upp av vattenmassorna. Klart för leverans, nästa Nynäshamn. Undrar om prämen finns kvar??

1972. Den nya bron byggdes bredvid den gamla, med start från Hölö-sidan. En historisk händelse är att Ölandsbron byggdes samtidigt som vår bro. Nya Asfalt broavdelning utförde arbetet och byggnadssättet är detsamma på båda broarna. Under byggnationen reviderades ritningarna på vår bro, som fick till följd att nivåerna inte stämde vid landfästet på Mörkö. De som färdas över bron har säkert märkt det gupp som finns på Mörkö-sidan. Man gjorde så gott man kunde för att jämna ut skillnaden, men lyckades inte helt att jämna till det hela. Kör man för fort över bron, känns det som ett gupp i en skidbacke.

Bron är gjuten i sk förspänd betong, vilket innebär att vajrar, som är ingjutna i balkar, efterspännes efter varje färdigställd sektion. Här är en annan berömd byggnad med i historien, nämligen Ringhals. Dessa två byggnationer utfördes på liknande sätt. Det är ett gediget hållbart arbete som nedlagts på vår bro.

Vintern nalkades och kylan slog till. För att få lä byggde man ett tält över den sektionen

där man jobbade. Detta gjorde att man i lugn och ro kunde få bron klar till utsatt tid. Det var nämligen bråttom. Det gick rykte om att kalkbruket skulle läggas ner, och bron skulle vara klar innan dess.

Kontroller på bygget utfördes av statliga **kontrollanter**, som inte var populära när dom visade sig. Det var samma kontrollanter på Ringhalsbygget. Brobyggarna hade ett och annat hyss för sig, i försök att skrämmas. En gång var besiktningsmannen nere i en av balkarna. Han kröp ner för att besikta rören. Uppe på land passade man på att fylla rören med betongen, när han satt därnere. Nersprutad av sörjan kom han upp, arg som ett bi. -- Efter varje tömning av betong, blir det lite kvar i tanken. Detta utnyttjade man en gång. En restlast tippades utanför kontrollantkontorets ingång, som svar på de oegentligeter man tyckte sig vara utsatt för. Det blev lugnare sedan, sägs det.

Vid **rivningen** av den gamla bron, upptäckte man att den var starkare än man trott. Järnkonstruktionen var väl förankrad eftersom bron var vridbar och skulle hålla för öppning och stängning. Mannen som åtog sig detta kallades Långe John och hade en rivningsfirma i Stockholm. Den gamla klaffbron i Södertälje var också hans rivningsobjekt. Sedermera öppnade han skrotningens firma vid Edeby Hölö, med bussskrotning i första hand.

En **dykare** vid namn Kalle Berg, Hölö anlätades under byggnationen för att arbeta under vatten med svetsning och kapning av både den gamla och den nya bron. Hans ansvar var dessutom att rensa botten från nedfallet skräp, stort som smått. Säkert ett strapatsrikt åtagande.

Vägbanken. Rester av gamla vägsträckningen nedanför Kasholmsberget, skulle rivras. Men det tyckte ortsborna var onödigt. Man tog kontakt med greve Bonde i ärendet och resultatet ser vi idag. Här finns parkeringsplats och miljöstation och orienteringstavla för Kasholmsberget och dess skans samt utsiktsplatsen.

Läs gärna om brobygget 1912 i vår skrift "Päl-sundet.." (sid 41).

KYRKSKOLAN HÖLÖ, KLASS 5 ö 6 1942

Bakre raden fr: vänster:

Linnea Jansson, Solgärdet
 Ulla-Britt Valtér, Nackunga
 Maj-Lis Hurtig, Nackunga
 Lärare Ulla Johansson
 Birgit Salomonsson, Älvåkra
 Elly Johansson, Jägarhult

Mellanraden:

Gun-Britt Pettersson, Åkerhäll
 Anna-Britt Andersson, Målby?
 Karin Olsson, Tullgarn
 Kantor Vennerfors dotter Anita
 Kerstin Karlsson, Åkersberg
 Gun Karlsson, Bökesta

Neдре raden:

Jan-Olof Vennerfors, skolan
 Rune Andersson, Staf
 Olle Leidning, Tjulsta
 Karl-Ivan Gustavsson, Lilla Åby
 Bengt Andersson, Tullgarn
 Roland Jansson, Tullgarn

Äventyret med takspånhyveln, som resulterade i en tändkulemotor

I förra årskriften berättade jag om äventyret med spånhyveln, inför visningen på Tullgarnsdagen 2001.

Även i år 2002 var det planerat en visning på Tullgarnsdagen. Som kraftkälla skulle vi den här gången använda en veterantraktor i stället för tändkulemotor. Torsten Eriksson på Löten hade putsat upp och provkört sin gamla David Brown från 1950. Några dagar före det stora evenemanget skull Torsten flytta på traktorn, men den vägrade starta, fördelarlocket på magneten hade gått sönder. Ett nytt fördelarlock till en traktor från 1950 hittar man inte på Biltema precis. Med så kort tid till visningen fanns inte mycket annat att göra än att ge upp.

Det var i och för sig trist, men desto mer glädjande är att hembygdsföreningen under våren fick en tändkulemotor i donation. Vår välgörare är Björn Öberg, lots på Landsort och en av författarna till boken om Fifång, som hembygdsföreningen givit ut. På Landsort fanns en gammal Sandbäcksmotor och artikeln i förra årskriften om vårt äventyr med spånhyveln resulterade i en förfrågan om hembygdsföreningen var intresserad av att ta hand om motorn.

Ett sådant erbjudande går naturligtvis inte att tacka nej till. Motorn transporterades genom Sjöfartsverkets försorg till kaj på Mörkö, där Torsten fick ta hand om den. Hölö Mörkö Hembygdsförening riktar ett stort tack till Björn Öberg för hans omtanke.

Motorn är för stationär drift, tillverkad av Sandbäckens Mekaniska i Katrineholm, någonstans omkring 1920. Effekten 8 hk, har dubbla svänghjul och är monterad på en balkbädd. Väger enligt dokumentationen 600 kg.

När motorn anlant gjorde föreningens expert på tändkulemotor, Sören Gustavsson, en första besiktning och fann den vara i förvånansvärt gott skick, förutom kylaren som var helt sönderrostad.

Ett första steg var att se om vi kunde få igång motorn och om så var fallet, som nästa steg låta tillverka en ny kylare.

Sören packade om insprutningspumpen och tillverkade en ny läderplös till backventilen i luftinsuget och lite annat småfix. Det gick åt en flaska 5-56 (Rostolja) för att mjuka upp all hoprostad mekanik, men sedan var det dags. En tunna vatten och några slangar fick fungera som kylare. Efter sedvanlig värmning av tändkulan, några extra pumptag på insprutningspumpen var det dags att ge sig på svänghjulen och se vad som skulle hända. Den suckade några gånger, men efter några flera pumpningar av bränsle gick den igång med några resoluta tändningar. Ur avgasröret kom det gamla sotflagor, fågelbon och diverse skräp, men den fungerade, gjorde en ansats till rusning, men vi fick hejd på den. Nu hade vi konstaterat att motorn fungerade och beställde genom Sörens försorg, tillverkning av ny kylare. Kylaren tillverkades efter bilder i en gammal broschyr. Resultatet blev mycket tidstroget och detaljarbetet mycket fint utfört.

Kylaren är nu monterad på plats. Eftersom det inte blev någon visning av spånhyveln på Tullgarnsdagen beslutades att vi skulle visa hela ekipaget på hemvändardagen i september.

Tändkulemotorn och spånhyveln monterades upp på hembygdsgården, där de kördes under ett par timmar och väckte mycket stort intresse bland besökarna.

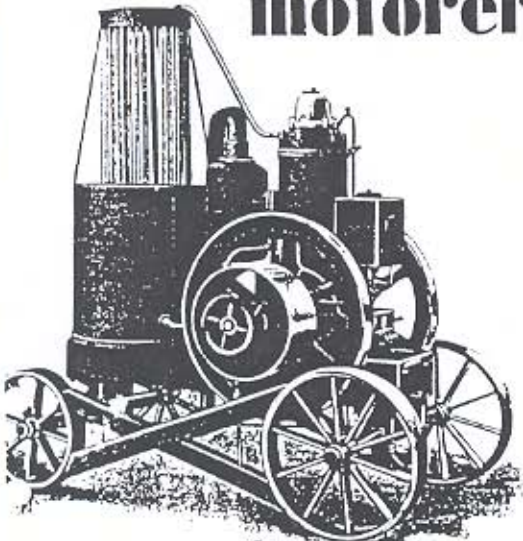
Det var en spännande uppvisning, eftersom vi inte kört motorn och spånhyveln tillsammans tidigare. Det hela gick i stort sett bra, men remskivan på motorn är lite för stor. Detta medför att när motorn körs med ett varvtal så att den orkar dra spånhyveln ordentligt, blir det sådan fart på hyveln att det känns farligare än vanligt att jobba vid den.

Det är tveksamt om en yrkesinspektör skulle klara av att se ekipaget i drift. Ett annat problem >

➤ var att vi körde motorn på marindieselolja, vilken i sig borde vara ett bra bränsle för den här typen av motorer, men insprutningsmunstycket koksade igen några gånger, med tillhörande motorstopp.

Sandbäckens
motorer

ENSAMFÖRSÄLJARE:
KULLBERG & Co A-B.
GRUNDL 1876
KATRINEHOLM
TEL NAMNANROP: KULLBERG S TELEGRAMADRESS: MASKINKULLBERGS
SKÅNEKONTOR: MALMÖ

Annonsbild på Sandbäckens tändkulemotor

Hembygdsföreningen har i och med detta en tidsenlig och fungerande kraftkälla till spånhyveln och därmed ett komplett "ekipage" att visa upp i framtiden. Vad som återstår är en allmän uppsnygning av tändkulemotorn. Tvätta av gammal olja, putsa bort rost och måla den. Under hösten 2002 startades en studiecirkel där vi studerat teori om tändkulemotorer. Under vintern och våren 2003 kommer cirkeln att ägnas åt praktiskt arbete med uppsnygningen av motorn.

Vi får se om äventyret med spånhyveln är avslutat i och med detta, eller om det blir flera intressanta händelser att skriva om i framtiden.

ENAR GUSTAVSSON

Detta är klippt ur:

"Lärobok i lanthushållning för Fortsättningskolan"

Tryckt i Uppsala 1921

TÄCKDIKNING MED RÖR

Antalet rör, som åtgår pr. hektar, beror på avståndet mellan dikena. Antag, att vi har ett kvadratformigt fält, vars sida är 100 m. (1 har) och dikena skola ligga på 20 m. avstånd. I så fall blir det 5 diken, vardera 100 m. alltså 500 m. dike på hela ytan. Då 3 rör tillsammans äro 1 m. åtgå 1.500 rör. Efter 6 öre styck kosta rören således 90 kr.

Grävningen av ett dike börjar man alltid vid dess nedre ända, så att vattnet kan rinna undan. En person bör hinna 30 m. om dagen, ifall diket skall vara 12 dm. djupt och grävningen helt och hållet kan utföras med spade. Måste man använda spett eller korphacka, medhennes icke mer än hälften så mycket. Är dagpenningen 7,20 kr. kostar varje m. 24 á 48 öre. För 500 m. blir det 120 á 240 kr.

Rörens nedläggning. En van rörläggare kan lägga 1.000 rör om dagen. Efter en daglön av 10 kr. blir kostnaden 1 öre pr rör och 15 kr. pr har för alla rörens nedläggning. Då det är ytterst viktigt, att detta arbete utföres rätt och med största omsorg, bör det anförtros endast åt erfaren och pålitlig person.

Vid dikenas igenfyllning med spade (jorden kan även köras ned med dragare) hinner en arbetare 150 m. om dagen. Är dagpenningen 7,20 kr., kostar arbetet 4,8 öre pr m. och 24 kr. pr har.

Kostnaden för rördikning av 1 har skulle enligt här angivna förutsättningar uppgå till 249 á 369 kr. Utgifterna för stam- och avloppsdiken äro ändå ej inberäknade.

Det gör ont i ryggen bara man läser detta! Frågan är om det var bättre förr?

ENAR GUSTAVSSON

Lilla Åby By

Lilla Åby By bestod av två gårdar.

Nedanstående bilder är från Nordiska Museet, där dom varit med på en utställning.

Foto: Nordiska Museet

Loftboden tjänade som infart, där det troligen varit en port i gamla tider, ett så kallat portlider. Loftboden fortsatte rakt ut, med ladugård och stall som revs omkring år 1900.

Foto: Nordiska Museet

Denna bild visar hela byn med Fredrikssons-gården till höger. Tillsammans med vänstra gårdens boningshus bildades då en helt kringbyggd och trygg gårdsplan, som var vanligt på 1700-och 1800 talen. Loftboden revs tillsammans med boningshuset år 1934 och byggdes upp till nuvarande gula hus. I bakgrunden skymtar Stora Åby. Man ser också elstolpar med trådar, så dessa bilder måste ha tagits efter år 1919 då elektriciteten kom till Hölö.

Fotografen står på vägen till Wreta och Prästgården som gick genom Lilla Åby, numera upplöjd till åkermark. Före år 1912 fanns ingen annan väg. Observera skuggan av fotografen och hans kamera nedtill i bild.

Den vänstra gården har gått i vår släkt i fem generationer och de första, Anders från Litselby och Maria från Kumla Mörkö, flyttade in som nygifta år 1849.

Även jag har bott där.

MAJ PETERSSON

Utdrag ur romanen EKENS HEMLIGHET

En roman som är under arbete och utspelar sig på Mörkö under stenåldern,
1700-talet och vår tid av
Christhild Ritter

Sommaren hade kommit. Skolan var slut. Solen sken och syrenerna doftade. Mona gick fram och tillbaka på perrongen och såg sig oroligt omkring. Stannade till, tittade på klockan. Minutvisaren kröp fram. Hon satte sig på en bänk, men reste sig snart igen. Gick vidare till nästa bänk. Satte sig en stund, men reste sig igen. Började åter gå fram och tillbaka längs med perrongen. Det började bli varmt. Hon öppnade handväskan, tappade den, böjde sig ner och tog upp den och fortsatte sin vandring. Hon såg på stationsklockan. Minutvisaren förflyttade sig ryckvis framåt. Såg på sin egen klocka. Den gick lika långsamt. Tänkte om hon gick till slutet på perrongen skulle tiden gå fortare. Gick sakta för att det skulle ta extra lång tid, medan hon tittade ömsom på sin klocka och ömsom på stationsklockan. Tänkt om han inte kommer? Tänkt om det hänt någonting? Om han missat tåget? Om han försover sig, glömmer att stiga av? Det får inte bara hända. Nej, han måste vara med på tåget. Om inte? Vad skall jag göra då? Hon gjorde en häftig rörelse och stannade tvärt.

De hade gjort upp om att träffas på Vagnhärads station, en liten järnvägsstation långt ute på landet. Hon hade rest med bil från Stockholm och han skulle komma med tåget från Tyskland där han varit på tjänsteresa. Sen skulle de åka till Mörkö, en ö i innerskärgården. Han ägde ett litet rödmålat torp från 1700-talet som tillhört hans mormor. Där skulle de tillbringa sommaren.

Hon var lärare och hade nyss fyllt fyrtiofem. Nyskild och hade inga barn. Deras liv hade varit slitsamt. Han hade ofta varit otrogen men aldrig erkänt. När hon sedan ville skiljas hade han hotat henne. Men när han börjat slå henne hade hon flytt. Hon hade haft tur och fått låna en lägenhet av en väninna som skulle resa bort på ett år. Hon var glad att de inte haft några barn tillsammans.

Och nu stod hon på en okänd station och väntade på en ny man.

Kände hon honom?

I Stockholm hade hon tyckt det och sett fram emot sommaren. Men nu när hon stod långt ute i ödemarken blev han till en främling och hon visste inte längre

så riktigt.

Vem var han? Vad ville han? Menade han allvar? Var han att lita på?

Hon drog handen genom sitt ljusa lockiga hår. En liten bekymmersrynka syntes mellan ögonbrynen. Att ständigt bli sviken. Aldrig kunna lita på. Gamla minnen dök upp, smärtsamma. Hon började gå, men nu långsammare, mera tveksamt. Hon tänkte på sin mamma som levtt i ett förnedrande äktenskap hela sitt liv. Hur grå hon blivit, en liten mus, osynlig och tystlåten. Och pappa som bullrat på, inte märkt något. Inte brytt sig. Levtt med andra kvinnor. Varit hård, cynisk.

Mona var glad att hon hade lyckats ta sig loss. Men hon var bränd och rädd. Osäker. Marken hon gick på var inte stadig. Hon hade svårt att lita på någon.

Bortifrån vägen hördes ljudet från en och annan bil. Men från en buske invid stationshuset kom ett öronbedövande kvitter.

Hon hade vaknat tidigt. Slängt sina sommarkläder i en väska och gett sig av. Lycklig över att få lämna stan. Ivrig att få komma iväg och träffa Pär. Och kommit fram på tok för tidigt.

➤ Bekymmersrynkade djupnade. Oron gnagde. Tänk om han nu verkligen inte kom. Vad skulle hon då göra?

Åka tillbaka till Stockholm igen. Aldrig i livet.

Fortsätta till någon annanstans? Hon var ju ledig hela sommaren. Nej, han måste komma. Han bara måste. Hon fick inte bli sviken igen.

Det var några månader efter skilsmässan. De hade träffats på en bar i Stockholm. En januarikväll. Det hade varit kallt och rått ute men efter den kvällen hade hon känt sig varm och lycklig. Han var några år äldre än henne, lång och kraftigt byggd med mörkt lockigt hår. De hade förstått varandra på en gång. Varit på samma våglängd. Tänkt samma tankar. Som om de känt varan länge. Och det kändes så hemtamt och tryggt att vara nära honom. Hon hade till sin förvåning upptäckt att sex var inte det viktigaste i deras relation. Kärleken var viktigare. Hon log när hon tänkte på honom. Undrar hur han haft det på mässan. Han höll på att skriva en bok om datorer.

Hon tittade på klockan. Nu borde det vara dags. Det pirrade till i magen. Några stora vita stackmoln seglade på den blå himlen, men lät än så länge solen var i fred.

Stationsklockan pinglade. Långt borta dök ett litet lok upp. Ju närmare det kom desto större blev det. Snart rusade ett stort tåg med många vagnar och ett kraftigt vinddrag in på stationen. Högtalaren skrällde, sen blev det tyst. Ingenting hände. Med tilltagande oro stirrade hon på de stängda vagnsdörrarna. Tillslut,

längst bort gick en dörr upp. Det såg ut som om en miniatyrmänniska steg av. Hon skärpte blicken – och drog en lättnadens suck. Jo det måste vara han. Hon började skyndsamt gå. Kom närmare. Nu såg hon honom tydligt. Sprang. Så stilig han såg ut med kostym och slips, hann hon tänka innan hon kröp in i hans famn.

– Oh, vad jag är glad att se dig. All ängslan, oro och spänning rann av henne när hon kände hans armar kring sig.

Han höll henne länge. Hon njöt och drog in doften av Pär.

– Vad jag har saknat dig. Han böjde sig ner och kysste henne. Och livet svängde sakta runt.

Han släppte henne varsamt och såg sig omkring.

– Gud, vad skönt att vara här igen. Han slet upp slipsen. Kom nu åker vi till vår lilla stuga så jag får slänga av mig allt det här. Han viftade på kavajen.

De gick ut till bilen och han tog över ratten.

När de körde över bron visslade han högt, vinkade och ropade.

– Hej Mörkö min gröna sagoö, nu kommer vi.

Grönskande åkrar kantade vägen. Vita, bruna och svarta kor betade på ängarna. Enar, ekar och slån bildade små öar och trängdes med grå mossklädda stenar, hällar och gräs. De fanns en vidd, en rymd över landskapet och ljuset hade ett märklig skimmer. Allt framträdde klart och tydligt. Hon hade aldrig upplevt något liknande. Här fanns utrymme, här fanns plats, här kunde själen andas. Pär satt förnöjt och visslade vid ratten.

Vid foten av en trädbeväxt ås

som längre bort växte till berg låg det lilla torpet. Det hade berget i ryggen och på de övriga sidorna låg åkrar och ängar. Kring sig hade det några uthus och en syrenberså.

Pär stannade motorn och Mona drog en djup suck.

– Så vackert, utropade hon. Så tyst och stilla. Hon steg ur bilen. Lyssnade på tystnaden, vädrade i luften. Det doftade syren och gröna ängar, skog och mylla. En näktergal jublade i ett slån-bärssnår och en talgoxe kvittrade i syrenbusken. Ja, här vill jag vara, här vill jag bo, tänkte hon och satte sig på förstutrappen. Pär hade gått in och öppnat alla fönster.

– Kom och titta, ropade han.

Hon reste sig och gick in. I köket fanns en gammal vedspis vid ena väggen. Vid fönstret stod ett rangligt bord och två stolar. Skira blommiga gardiner fläktade för vinden. Bredvid köket låg finrummet med soffa, två fåtöljer och vita spetsgardiner i fönstren. Från förstugan gick en trappa upp till övervåningen. Där fanns en hall och ett litet rum med två sängar och snedtak.

Det här var alltså Pärs paradiset. Om detta hade han pratat under mörka vinternätter, när de trampat Stockholms gator eller suttit på en krog över ett glas öl. Och nu skulle hon leva här en hel sommar.

– Vilket fint litet hus. Vad mysigt med vedspis och dessa gammaldags gardiner. Hon gick runt i stugan. Det doftade instängt och gammalt. Men den kändes tryggt och vänligt. Pär plockade in maten i kylskåpet. När hon gått några varv gick hon ut och tittade på uthusen. Den rödmålade ➤

➤ vedbon och ute-dasset var i ganska gott skick. Men det andra uthuset var fallfärdigt, fyllt med all slags bråte. Hon gick till baksidan av huset. Här hade hon en vidunderlig utsikt. Åkrarna böljade fram i mjuka linjer omgivna av skog. Små öar av berg klädda med gräs, buskar och enar låg insprängda i åk-

rarna. Längre bort låg en röd lada. Bakom den såg man toppen på klocktornet. Åt andra hållet syntes en bondgård i fjärran. Landskapet var mjukt, vänligt, som musik eller strömmande vatten. Hon blev lugn av att bara se ut över nejden.

– Hallå var är du?

– Här och ser på utsikten!

Hon började gå mot framsidan. Syrenerna var översållad med lila blommor. Ett blått trädgårdsbord, en bänk och några blåmålad stolar lyste i det gröna. Hon slog sig ner på bänken.

– Nu får du komma och servera mig. En kopp kaffe, tack!

– Ja, det är nästan klart älskling. Fåglarna kvittrade, syrenerna doftade, solen värmdde. Hon var lycklig. Det var som om hon kommit hem. Hem? Som om hon varit här förr? Nej, hon hade aldrig varit här förr. Det var första gången hon var på Mörkö. Men ändå, allt verkade så bekant, så välkänt, som om hon alltid bott här, sedan rest bort ett

tag och nu efter en längre tid kommit tillbaka.

Pär kom ut med kaffet.

– Växte din mamma upp här? Du har aldrig berättat något om dina föräldrar. Det sägs ju att man väljer sina föräldrar. Vilka slags föräldrar valde du?

– Det kan jag då inte tro att man väljer sina föräldrar. Inte jag i alla fall. De skildes när jag var tre år. Mamma lämnade mig hos mormor och flyttade till USA. Så jag växte upp här.

– Har du aldrig mer hört något från henne?

– Nej aldrig. Jag har inte heller velat höra något.

– Men varför det?

– Hon lämnade ju bort mig, hörde aldrig mera av sig, kom aldrig tillbaka.

Det blev tyst. Mona hörde vinden. Den lät vemodig. Hon såg på Pär. Och nu såg hon sorgen i ögonen. Den hade hon aldrig sett tidigare. Hade hon varit så blind?

– Jag är ledsen för din skull, sade hon tyst. Det måste vara svårt när

ens mamma lämnar en. Det är ju det viktigaste man har som barn. Mamman, tryggheten, säkerheten, kärleken.

Hon tänkte på sin mamma. Tyst och grå som en mus som aldrig vågat visa kärlek, närhet. Man skall inte pjoska och dalta med barn hade pappa sagt. De skall uppfostras till lydiga medborgare. Ett drag av kyla, övergivenhet, svepte genom henne.

– Jag blev också övergiven, även om mamma aldrig lämnade mig fysiskt. Hon vågade aldrig visa oss kärlek eller värme på grund av pappa. Han tyckte inte om pjosk som han kallade det.

– Det syns i dina ögon. Du har också sorgen i ögonen.

Mona häpnade. Pär skrattade.

– Det hade du inte väntat dig. Jo jag såg den från första stund. Jag kände att vi hade något gemensamt. Vi skulle förstå varann.

– Ja, jag tror vi gör det. Fast jag tror att man inte får bli bitter. Kanske är det en mening med att man just har fått denna mamma ➤

➤ som gjort en så illa. För att man skall lära sig något som man behöver kunna. Kanske älska sig själv. Eftersom jag inte fick den kärlek och trygghet och närhet som ett barn behöver, måste jag utveckla detta i mig själv. Bli oberoende av den yttre kärleken och tryggheten. Låter det helt fånigt? Men jag har tänkt så om min mamma och min barndom. Pär såg på henne och strök henne sakta över kinden. Det låter inte alls knäppt när du säger det, men ovan. Besvikelsen över min mamma ligger som en svart klump i mig. Begränsar mig på något underligt sätt. De såg på varandra, länge. Genom ögonens sorg lyste kärleken, värmen. Och livet svängde sakta runt.

Pär reste sig.

– Kom så tar vi en tur. Han tog Mona i handen och drog upp henne.

Solen hade gått ner. Ett rödlila skimmer som vartefter gick över i ljusa gråblå lila toner färgade himlen. I en grantopp sjöng en koltrast. Jorden andades värme.

De gick längs med berget, hand i hand. Hassel och ekar på ena sidan. Åkern på den andra. Den sträckte sig längs med berget och slutade i ett hemlighetsfullt dunkel långt borta.

Det började skymma. Ju längre bort de kom desto vildare blev naturen. Hasseln och ekarna tog slut. Gran, tall och slånbarssnår tog vid. I bergsslänten låg stora mossklädda klippblock kring-slängda mellan enarna och småväxta tallar. Det knäppte och knakade. En stor svart fågel flög upp framför dem.

Det kändes som de lämnat

människovärlden och var på väg in i naturens rike. Stegen blev försiktigare, trevande, mer osäkra.

– Skall vi vända? Monas röst lät ängslig.

– Nej, låt oss fortsätta till slutet på åkern.

De gick tyst vidare. Mona lyssnade intensivt. Skymningen gjorde naturen främmande, kuslig. Hon var inte hemma här. Kände sig som en objuden gäst. En inkräktare på andras domäner.

Fåglarna hade tystnat. Dimmorna böljade tyst långt borta vid åkerns slut. De närmade sig sakta.

Ett brak hördes. Mona grep förskräckt tag i Pär. En gråsvart älg med stor krona klev fram ur snåren. Han ställde sig mitt i vägen. En frän doft av vilt slog emot dem. Inte ett ljud hördes. Han stirrade på dem. När han studerat dem färdigt vände han sig värdigt. Med högburet huvud fortsatte han ut i åkern.

– Jag vill hem. Hon såg bönfalande på honom.

– Är du rädd? Hon nickade stumt.

– Du är inte van. Om vi går här varje kväll skall du se att du inte längre blir rädd. Men han vände likväl.

Mona hörde inte på honom. Hon var fullt upptagen med att lyssna in i slånbarssnåren och uppåt berget.

Långt där borta skymtade tryggheten, den lilla röda stugan med syrenbersån.

Mona satt på trappen med händerna. Solen värmdes. Framför henne låg åkern som en långsträckt vik. Bergen på båda si-

dor såg ut som stora öar. En gång måste det varit vatten här. Kanske därför dessa mjuka böljande former.

– Pär, kan vi inte gå bort till slutet av åkern, ropade hon inåt stugan.

Pär, som pysslade med något i köket, grymtade till svar.

Efter en stund kom han ut rufsig, med ett par kortbyxor och en urblekt t-shirt på sig. Gud vad hon älskade honom när han såg ut så där.

– Är du inte rädd nu? Han såg på henne och skrattade.

– Nej, nu är det ju ljust. Nu kan man se allt otyg.

De gick i det mjuka gräset. Det doftade värme. Pär hade lagt armen om Mona och visslade förnöjt. Hon njöt av att se honom så glad, tillfreds och fri. Det här var hans plats på jorden, här hörde han hemma. Själv kände hon sig också hemma. Men i går kväll hade hon varit rädd. Det fanns något hemlighetsfullt något ruskigt någonstans. Hon visste inte var, inte vad.

Men nu var det som bortblåst. Allt såg vänligt och inbjudande ut. Högt i det blå drillade en lärka. Vinden smekte. Ingenting verkade farligt. All rädsla och allt obehag var borta.

De passerade ekarna och hasselbuskarna. Slånbarssnåren tog vid. Berget blev vildare, mer ogästvänligt. Det var här de hade stött på älgen igår kväll. Men nu i dagsljus var allt annorlunda. De fortsatte och snart tog åkern slut. Framför dem låg ett mindre berg med ekar och björkar. Det såg vänligare ut. På vänster sida låg en tallplantering, illa medfarna av älgarna. Till höger smög en äng bort mot skogen. De såg sig om. Långt där borta skymtade ➤

➤ bort kyrkan. Man kunde se lite av klockstapel. Där var människor och hus. Civilisation. Här var de ensamma. Naturen hade tagit över. Underligt att vara omgiven av bara berg, stenar, grannar, tallar och enar. Åter kom känslan av obehag och en viss osäkerhet, men samtidigt var hon nyfiken.

– Vad finns bortom ängen?

Pär såg nyfikenheten och osäkerheten. Han tog hennes hand och log.

– Kom skall jag visa dig.

De vek av och följde berget. Längre bort bildade det en sänka för att sedan åter resa sig och bli högre och otillgängligare. I sänkan stod några äppelträd. Och längre upp fanns en gräsbeväxt kulle.

Pär drog henne uppför kullen. Gamla kantstötta tegelstenar låg kringspredda i gräset. Han stannade och gjorde en svepande gest med armen.

– Här låg en gång ett gammalt båtsmanstorp. Det hette Viken.

– Då måste åkern en gång för länge sedan ha varit en vik. Eftersom torpet ligger i slutet på åkern och hette Viken.

Nej, det var tydligen en av båtsmännen som bodde här som hette Vik. Pär pekade på några svartbrända tegelstenar. Se här är resterna av eldstaden. Och där är krusbärsbuskar och ett körsbärsträd.

– Tänk att ha levt så här. Undanskynd, omgiven av berg

och en liten äng. Mona såg sig omkring.

De satte sig på den varma kullen och såg ner på ängen. Röd-lätt vajade gräset i vinden. Det doftade hö.

– Det här är min älsklingsplats. Jag känner mig så hemma här. Det är så fridfullt och man är som borta från världen.

Mona satt fundersam. Att bygga ett torp i en svacka mellan två berg. Vad hade dessa människor känt och tänkt. Hade de varit lyckliga, nygifta, vändande sitt första barn?

– Det berättas en hel del om det här stället. Pär såg ut över ängen. Siste båtsmannen hade dött och stugan stod tom. Långt bort i skogen bortom ängen låg ett förfallet torp som kallades Lilla Skymtet. Där bodde en fattig torparfamilj med många barn. Torpet var i mycket dåligt skick. Det gick nästan inte att bo där. Så en kall och snörik vinter lastade familjen alla sina ägodelar på en spark och flyttade till Viken. Utan att fråga greven om lov.

– Det var inte mycket ägodelar om de fick plats på en spark. Och greven, bestämde han över folket?

– Ja grevesläkten äger fortfarande större delen av ön.

Bara yngste sonen överlevde. De andra dog. Det sägs att han såg bra ut. När de gamla gått bort, tog han över båtsmansstället.

På andra sidan Fruberget här. Han vände sig och pekade bakåt på berget som gick längs med åkern, ligger ett torp som heter Sandstugan. Där bodde också en barnrik familj. Deras ena dotter var mycket vacker. Eftersom hon såg bra ut och hade ett fint sätt fick hon bli kammarjungfru åt fröken på slottet.

– Fanns det ett slott på ön?

– Ja, det finns fortfarande. Pär nickade och fortsatte.

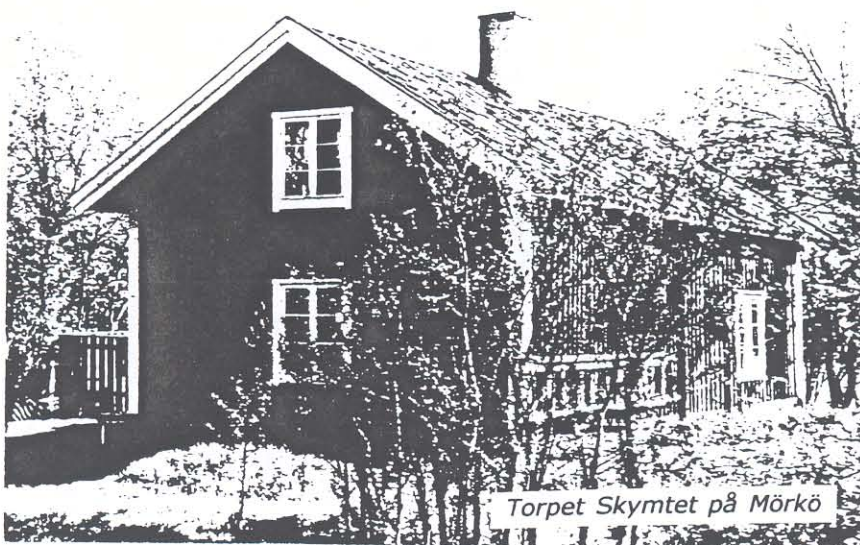
Båtssmannsso-
nen på Viken var förtjust i henne och ville gifta sig. Men hon hade blivit kammarjungfru och förälskat sig i grevens son. Så nu ville hon bli grevfru. Hon nobbade torparen och blev med barn med grevens son istället. Men det gick inte som hon hade tänkt sig. När det upptäcktes skickades grevens son iväg och hon fick sparken.

Det sägs att hon mördade sitt barn i ett försök att få vara kvar. Mona suckade. Det var som om hon såg den vackra mörhåriga

kvinnan framför sig. Hon visste inte om hon varit mörhårig, men det kändes så. Och hon tyckte synd om henne.

Pär fortsatte.

– Efter den dagen gick hon hemma på Sandstugan och gjorde ingenting. Hon gick runt som en fin frö- ➤

Bilden är från kulturhistorisk bebyggelseinventering 1977

➤ de ingenting. Hon gick runt som en fin fröken medan de andra slet livet ur sig för brödfödan. Till slut tröttnade föräldrarna på att mätta en mun till och kastade ut henne. Då flyttade hon till torparen på Viken. Men han fick inte så mycket glädje av henne längre. Hon hade blivit rena satkärringen. Var elak och girig och hatade alla. Det sades även att hon var trollkunnig. Folk i trakten var rädda för henne och ingen ville ha med henne att göra. Länsman försökte väl också sätta efter henne. Men man kunde inget bevisa. Hon var slut som en mussla.

Barnet sägs vara mördad och begravd någonstans här på Fruberget. Pär pekade mot berget som sträckte sig längs med åkern och slutade vid deras stuga.

– Vilken historia. Är den sann? Mona rös och tyckte inte längre så synd om henne.

Pär svarade inte. Han såg ut över ängen som såg han något långt borta. Och han fortsatte.

– En dag hittades torparen död i skogen. Ingen visste vad som hänt. Men pratet gick. Nu hade kärringen ingen som försörjde henne längre så hon började gå runt i gårdarna och sälja ägg. Hon var alltid klädd i lång svart klänning och en sjal på huvudet. Över sjalen hade hon en mössa. På mössan hade hon en sjal och över sjalen en hatt. Torparns hatt. Alla var livrädda. Ingen vågade neka henne någonting utan man köpte ägg även om man inte behövde.

– Vilken syn, utbrast Mona. Jag skulle nog också varit rädd. Hon såg framför sig kvinnan med den svarta klänningen med alla sjalar, mössor och hattar. Men nu var hon gammal och ful. Och åter fanns den där. Känslan av obehag och osäkerhet. Hon kunde varken förstå eller förklara varifrån den kom. Plötsligt bara var den där.

Pär fortsatte utan att lyssna.

– När ryssen kom 1719 och brände ner stora delar av ön blev torpet kvar. Det viskades att hon hade förtrollat det. Självs hade hon gömt sig i en grotta på Fruberget. Det sägs att hon tagit med sig tuppen och katten. Men det fick hon ångra. För när ryssen gick över berget gol tuppen, folk säger för att hämnas. I vredesmod vred hon nacken av honom. Men för sent. Hon upptäcktes och blev dödad.

Efter det sägs det att det spökar på berget. Det är därför det kallas för Fruberget.

– Har du sett spöket?

– Nej, inte jag men det finns dom som sett henne. Men det är länge sedan nu.

Ur Hölebo härads- rätts dombok för år 1897

En Kunglig förordning och hur den efterlevdes i slutet av 1800-talet.

Länsman Olof Alm har instämt befälhåvaren på bogserbåten OAXEN, Gustaf Reinhold Andersson för att ”Jämlikt 12 § i Kungliga Förordningen angående försäljning av vin, maldrycker, kokadt kaffe och andra tillagade icke spirituösa drycker ha under 8 års tid å såväl sön- och helgdagar som söcken-dagar till afhemtning till mindre belopp än 10 liter idkat försäljning af maldrycker vid Oaxens kalkbruk, utan att hafva i stadgad ordning dertill erhållit rättighet; dervid han enligt uppgift afyttrat i medeltal 100 buteljer i månaden under seglationstiden.

På sin bogserångare har Andersson från Stockholm och andra platser medfört öl som han under uppehållen vid Oaxen försålt till afhemtning i små kvantiteter på några få buteljer till å platsen boende arbetare, och att försäljningen, som pågått i flera år, bedrifvits särskildt under de två sista åren”.

Andersson hade till Rätten inlämnat en skriftlig bekännelse och eftersom han tidigare ej var straffad så fann Rätten det rättvist att döma honom till 15 kronor i böter, varav 10 kronor gick till åklagaren och 5 kronor till Mörkö församlings fattigkassa.

Min kommentar: Vad har vi i dag för regelverk och lagar i Sverige omkring dylikt som våra barnbarns barn kommer att le åt?

OVANSTÅENDE BROTTSBESKRIVNING OCH DOM I DETTA MÅL ÄR HÄMTAT UR LANDSARKIVETS SAMLINGAR I UPPSALA – AIA VOLYM 115.

OLLE ERIKSSON

MÖRKÖ DAMFOTBOLLSLAG ?

BAKRE RADEN FRÅN

VÄNSTER:

Kerstin Johansson

Ulla Britt Grenberg

Birgit Lindström

Okänd

Karin Weppling

FRÄMRE RADEN FRÅN

VÄNSTER:

Karin Garnström

Okänd

Anna Greta Adolfsson

Svensson

Signe Glans

Anna Lundin

EFTERLYSNING: Du som känner till mer om detta damfotbollslag, t.ex. om fel namnuppgifter förekommer, eller om du känner till vad de okända heter, hör av dig till oss.

Idyll på Ringsö med Kustlaget

Våra torpskyltar
skall förnyas

Tullgarnsdagen. M
mot vaktavlösning

*Tullgarnsdagen
Taube på besök i Orangeriet*

Hemvändardagen. På väg från kyrkan till

Bilderna på detta uppslag
tillhör hembygdsföreningen

**NYTORP, Mörkö –
flygfoto från 1962**

Med på bilden är Albin Pettersson från
Baggstugan med sin hund.
Läs artikeln "Nytorp, ett skärgårds-
hemman på Mörkö" i detta nummer av
Årskrönikan. *

